

Dorota Kałuża*

STOPIEŃ OTWARTOŚCI RYNKU MAŁŻEŃSKIEGO WE WSPÓŁCZESNEJ POLSCIE

WPROWADZENIE

Główne zasady rządzące wyborem współmałżonka to – według antropologów – egzogamia i endogamia. W przypadku egzogamii, mamy do czynienia z małżeństwami, w których partnerzy pochodzą z różnych grup społecznych. Natomiast formuła endogamii nakazuje zawieranie małżeństwa z osobą ze ściśle określonej grupy społecznej (Jabłoński, Ostasz 2001 s. 58-65). W badaniach socjologów i demografów zamiast terminu endogamia zwykło używać się określenia homogamia. Pojęcie to używane jest do opisu tego typu małżeństw, w których mamy do czynienia z brakiem różnic pomiędzy wartościami kluczowych cech obojga partnerów. Z reguły za owe newralgiczne cechy uznawane są: wiek, status społeczny (poziom wykształcenia i wykonywany zawód, „social background”), wyznanie i siła przekonań religijnych, miejsce zamieszkania (region i klasa miejscowości).

Współczesne badania dotyczące doboru małżeństw prowadzone są na bazie różnych podejść. Z reguły preferowane są analizy ilościowe bądź takie, które w ramach badań jakościowych odwołują się do cech osobowościowych. Jedno z możliwych podejść do zawierania małżeństw zasadza się na badaniu jednorodności (homogeniczności) związku. Obserwacje prowadzone już w XIX wieku wskazywały bowiem na występowanie nadreprezentacji związków homogenicznych.

Do XIX wieku na wybór małżonka w niewielkim stopniu wpływ wywierali sami zainteresowani. Małżeństwa były kojarzone przez rodziny, a kandydata wybierano z tej samej klasy społecznej, kierując się najczęściej kryterium majątkowym (Jabłonowska 1975, s. 62). Związki międzyklasowe zdarzały się niezwykle rzadko i nie były akceptowane. W XX wieku – na skutek zmian ustrojowych, po-

* Dr Dorota Kałuża, Zakład Demografii Uniwersytetu Łódzkiego.

wszechności edukacji oraz wzrostu aktywności ekonomicznej kobiet – rola rodziców i rodziny w procesie wyboru małżonka została znacznie ograniczona. Jako główny czynnik warunkujący pomyślność związku uznawano miłość małżeńską, pomniejszając znaczenie innych czynników. Uniezależnienie się od kryteriów klasowych i społecznych w doborze partnera, znacznie zwiększyło „wachlarz” doboru małżeńskiego. Obecnie większe znaczenie niż kryterium majątkowe przy wyborze małżonka odgrywają cechy osobowościowe, poziom wykształcenia partnera, kwalifikacje zawodowe oraz styl życia.

Wraz z przeobrażeniami wzorca doboru małżeństw wystąpiły również przemiany w zakresie doboru terytorialnego współmałżonków. Jak wskazywał Z. Strzelecki (1976), analizując dane dla Polski, rola odległości w doborze partnerów uległa ograniczeniu. Autor zwracał również uwagę na istniejące zróżnicowanie doboru terytorialnego małżeństw w poszczególnych regionach kraju. Jak wskazują badania z lat 1970. i 1980. (Strzelecki, 1976, 1989), generalnie mniejsza homogamia terytorialna w doborze małżonków charakterystyczna była dla obszarów słabiej rozwiniętych gospodarczo, natomiast wśród regionów lepiej rozwiniętych była ona na ogół wyższa. Obecnie ponad 85% nowożeńców w Polsce znajduje partnera wśród lokalnej społeczności. Daje się jednak zauważyć powolny proces zwiększania się dystansu w doborze współmałżonka.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie zmian w doborze terytorialnym małżonków w latach 1999-2004, w obecnym podziale administracyjnym (w okresie jego funkcjonowania). Analiza została przeprowadzona na podstawie danych dotyczących formalnego kryterium miejsca zamieszkania (zameldowanie na pobyt stały) nowożeńców przed ślubem, publikowanych w „rocznikach demograficznych” wydawanych corocznie od 1970 r. przez Główny Urząd Statystyczny (GUS). Należy pamiętać jednak, iż czasami formalne miejsce zamieszkania nie jest tożsame z faktycznym. Często przyszli małżonkowie zamieszkują w tej samej miejscowości (ze względu na naukę, pracę, itd.), natomiast ich miejsce stałego zameldowania jest w zupełnie innym regionie kraju.

Jak wskazuje temat „stopień otwartości rynku małżeńskiego...”, termin „otwartość” rozumiany będzie jako skłonności nowożeńców do formowania związków małżeńskich z osobą na stałe formalnie zamieszkującą w innym województwie.

1. ZMIANY W DOBORZE TERYTORIALNYM PARTNERÓW W LATACH 1999-2004

W latach 1999-2004, w niespełna 87% małżeństw, oboje partnerów pochodziło z tego samego województwa. Największa homogamia doboru terytorialnego (najwięcej małżeństw w ramach tego samego województwa) charakteryzowała nowożeńców mieszkających w województwach położonych w Polsce południowej i południowo-zachodniej (dolnośląskie, śląskie, małopolskie, podkarpackie)

oraz w wielkopolskim (tab. 1). Najmniejsza jednorodność w tym czasie, w doborze terytorialnym małżonków, występowała w województwach warmińsko-mazurskim, świętokrzyskim i lubuskim.

Duży stopień jednorodności w doborze terytorialnym małżeństw występował w zwartej grupie województw, od środkowego wybrzeża kraju przez centralną Polskę, aż po województwa południowe (rys. 1). Natomiast relatywnie największą otwartością terytorialną w doborze współmałżonków charakteryzowały się województwa usytuowane głównie wzdłuż granic kraju (wyjątek świętokrzyskie).

TABELA 1. UDZIAŁ MAŁŻEŃSTW, W KTÓRYCH OBOJE MAŁŻONKOWIE PRZED ŚLUBEM ZAMIESZKIWALI W TYM SAMYM WOJEWÓDZTWIE W 1999 I 2004 R. (W %)

Województwa	Kobiety		Mężczyźni	
	1999	2004	1999	2004
Dolnośląskie	89,1	87,2	90,4	87,5
Kujawsko-Pomorskie	88,7	87,1	89,6	87,4
Lubelskie	88,4	85,3	89,5	86,2
Lubuskie	85,1	81,4	85,1	82,5
Łódzkie	88,3	87,0	89,4	87,8
Małopolskie	89,9	87,9	89,3	86,7
Mazowieckie	87,9	85,6	87,9	84,4
Opolskie	85,9	83,3	85,4	82,6
Podkarpackie	89,2	87,0	89,9	87,7
Podlaskie	87,3	85,4	86,8	85,2
Pomorskie	88,5	86,5	89,1	87,2
Śląskie	90,3	89,0	90,5	90,1
Świętokrzyskie	84,9	82,4	84,6	82,8
Warmińsko-Mazurskie	82,7	80,4	84,3	82,6
Wielkopolskie	90,8	88,9	90,5	89,2
Zachodniopomorskie	86,4	83,4	87,7	86,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z roczników demograficznych z lat 2000 i 2005.

Większa homogamia terytorialna właściwa była również dla nowożeńców zamieszkujących regiony o relatywnie większej gęstości zaludnienia, takie jak województwa: śląskie – 318 osób na km² w 2004 r. – czy małopolskie (215), w przeciwieństwie do regionów słabiej zaludnionych, lubuskiego (72) i świętokrzyskiego (110). Wraz ze wzrostem gęstości zaludnienia zwiększa się stopień homogamii w doborze terytorialnym partnerów. Można więc postawić hipotezę, że na obszarze o dużej gęstości zaludnienia, świadczącej o potencjale demograficznym województwa, łatwiej o znalezienie odpowiedniego małżonka niż w regionach

słabiej zaludnionych. Jednakże współczynnik korelacji rang Spearmana¹ pomiędzy gęstością zaludnienia a poziomem homogamii w doborze terytorialnym małżeństw wyniósł 0,61, co stanowi jedynie umiarkowane potwierdzenie powyżej sformułowanego oczekiwania.

Źródło: Opracowanie własne.

RYSUNEK 1. UDZIAŁ MAŁŻEŃSTW, W KTÓRYCH OBOJE NOWOŻEŃCY PRZED ŚLUBEM ZAMIESZKIWALI TO SAMO WOJEWÓDZTWO W 2004 R (W %)

Spodziewać się można, że osoby lepiej wykształcone odznaczają się większą mobilnością przestrzenną, albowiem pobierają często naukę poza miejscem zamieszkania i mają większe szansę na „zewnątrznym” rynku małżeńskim. Jednakże dokonana na potrzeby niniejszego opracowania analiza wskazuje, że istnieje prawidłowość między homogamią w doborze terytorialnym małżonków a udziałem w skali kraju ludności z wykształceniem powyżej średniego w województwie. Owa prawidłowość nie jest jednak zgodna z oczekiwaniami bazują-

¹ Współczynnik korelacji rang Spearmana $r_s = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n d_i^2}{n(n^2 - 1)}$, gdzie d_i oznacza różnice

pomiędzy rangami odpowiadających sobie wartości cechy x_i i cechy y_i (przyjmuje się, że wartości te tworzą zbiór uporządkowanych według wzrostu wariantów cechy x_i), n – liczebność próby. Współczynnik korelacji rang przyjmuje wartości z przedziału $\langle -1; 1 \rangle$. Znak współczynnika określa kierunek korelacji, wartość bezwzględna – siłę związku. Bliska jedności oznacza silny związek, bliska 0 – brak zależności.

Interpretacja współczynnik korelacji rang (wartości bezwzględnej): poniżej 0,2 – słaby stopień zależności; 0,2-0,4 – korelacja niska, zależność wyraźna lecz mała; 0,4-0,7 – korelacja umiarkowana, zależność istotna, umiarkowana; 0,7-0,9 – korelacja wysoka, znaczna; 0,9-1,0 – korelacja bardzo silna, zależność bardzo istotna.

cymi na logicznej obróbce przewidywanych związków. Na ogół w regionach charakteryzujących się relatywnie większą koncentracją ludności z wykształceniem powyżej średniego występowała większa jednorodność w doborze terytorialnym współmałżonka. Obliczony współczynnik korelacji rang Spearmana pomiędzy odsetkiem ludności z poziomem wykształcenia powyżej średniego a udziałem małżeństw w ramach tego samego województwa w ogólnej liczbie małżeństw w poszczególnych regionach wyniósł 0,53.

Przyjmując za kryterium homogamii terytorialnej małżeństw jedynie to samo województwo zamieszkania nowożeńców przed ślubem, trudno dostrzec – w przypadku województw charakteryzujących się relatywnie największą jednorodnością w doborze partnerów – jakiejkolwiek prawidłowości ekonomiczne, na które w badaniach z lat 1970 i 1980 wskazywał Strzelecki. Wśród tych regionów znajdują się zarówno te o niższym poziomie rozwoju, w których przeważa sektor rolniczy, jak i regiony o wyższym poziomie rozwoju, zurbanizowane, z przewagą usług i przemysłu. Rozbieżność ta może wynikać z faktu, iż po zmianie podziału administracyjnego mamy do czynienia z całkowicie inną „mapą” społeczno-ekonomiczną, a w tym „mapą” rynku małżeńskiego. Zmniejszenie liczby województw związane było z agregowaniem mniejszych wcześniejszych województw w większe, mniej jednorodne wewnętrznie jednostki.

Tylko w przypadku województw o najmniejszej jednorodności w doborze terytorialnym małżonków daje się zauważyć pewne prawidłowości. Są to regiony charakteryzujące się sporym udziałem osób zatrudnionych w rolnictwie (około 40%). Wyjątek stanowi tutaj województwo lubuskie – ze słabą kondycją rynku pracy (duże bezrobocie), posiadające tradycje imigracyjne. Podobnie nie znaleziono związku między zasiedziałością ludności poszczególnych regionów kraju a otwartością terytorialną w doborze współmałżonka.

Nowożeńcy, którzy znajdowali swych współmałżonków poza jednostką administracyjną stałego zamieszkania, najczęściej „poszukiwali szczęścia” w województwach graniczących z regionem zamieszkania, rzadziej w odleglejszych częściach kraju i zagranicą (tab. 2).

Warto zwrócić uwagę, że w przypadku ponadregionalnego wyboru partnera (tj. znajdującego się poza obszarem województw sąsiadujących z daną jednostką administracyjną), mieszkańcy wielu regionów kraju znajdowali współmałżonka najczęściej w województwach śląskim i mazowieckim, czyli w najludniejszych jednostkach administracyjnych.

Również płeć determinowała wzorzec doboru terytorialnego nowożeńców. Okazuje się, że odległość dla kobiet stanowiła relatywnie mniejszą barierę w poszukiwaniu partnera poza województwem niż dla mężczyzn (tab. 1). Jest to o tyle zastanawiające, iż w grupie ludności wieku 18-44 lata mamy do czynienia z liczebną przewagą mężczyzn nad kobietami – w zdecydowanej większości województw – co pozwalałoby sądzić, iż to mężczyźni będą poszukiwali żon poza swoją społecznością lokalną.

TABELA 2. ZESTAWIENIE WOJEWÓDZTW ZAMIESZKANIA NOWOŻEŃCÓW PRZED ŚLUBEM LUDNOŚCI W LATACH 1999-2004

Województwa żony/męża przed ślubem	Najczęstsze województwo z którego pochodził współmałżonek/a
Dolnośląskie	Wielkopolskie, Opolskie, Śląskie*
Kujawsko-Pomorskie	Wielkopolskie, Pomorskie, Mazowieckie
Lubelskie	Mazowieckie, Podkarpackie
Lubuskie	Dolnośląskie, Wielkopolskie, Zachodniopomorskie
Łódzkie	Mazowieckie, Śląskie, Wielkopolskie
Małopolskie	Podkarpackie, Śląskie, Świętokrzyskie
Mazowieckie	Lubelskie, Łódzkie, Podlaskie, Warmińsko-mazurskie
Opolskie	Dolnośląskie, Śląskie
Podkarpackie	Lubelskie, Małopolskie, Świętokrzyskie
Podlaskie	Mazowieckie, Warmińsko-mazurskie
Pomorskie	Kujawsko-pomorskie, Mazowieckie , Warmińsko-mazurskie
Śląskie	Małopolskie, Opolskie
Świętokrzyskie	Łódzkie, Małopolskie, Mazowieckie, Śląskie
Warmińsko-Mazurskie	Kujawsko-pomorskie, Mazowieckie, Podlaskie, Pomorskie
Wielkopolskie	Dolnośląskie, Kujawsko-pomorskie, Lubuskie, Łódzkie, Zachodniopomorskie
Zachodniopomorskie	Lubuskie, Mazowieckie , Pomorskie, Wielkopolskie

* Województwa pogrubione oznaczają jednostki administracyjne nie sąsiadujące z województwem współmałżonka.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z roczników demograficznych z lat 2000 i 2005.

W latach 1999-2004 doszło do zmniejszenia się różnic między kobietami i mężczyznami w ponadregionalnym doborze współmałżonka. W 2004 r. w województwach: małopolskim, mazowieckim i opolskim mężczyźni poszukiwali żony poza województwem w nieznacznie większym stopniu (ponad 1 punkt proc.) niż kobiety z tych regionów. W pozostałych województwach w kraju to kobiety nadal charakteryzowały się większą otwartością przestrzenną w doborze współmałżonka.

Odległość, jaka dzieli małżonków przed ślubem, ma również wpływ na wybór przyszłego miejsca zamieszkania po ślubie. Na podstawie wyników badania napływu do Warszawy w 1961 r. (Mirowski 1975, s. 216-228) stwierdzono, iż prawie połowa osób motywowała swoje wnioski o zameldowanie zawarciem małżeństwa. Dane zawarte w mikrospisie z 1974 roku, jak i w NSP 1978 wskazywały, że co piąta migracja była wynikiem zawarcia związku małżeńskiego. Również wyniki NSP 2002 wskazywały, że wśród spraw rodzinnych, które były powodem migracji, najczęściej ankietowani jako powód zmiany miejsca zamieszkania wymieniali zawarcie związku małżeńskiego. Największe udziały migracji związanych z zawarciem małżeństwa odnotowano w województwach: mazowieckim, pomorskim i wielkopolskim.

Niebagatelny wpływ na homogamię terytorialną doboru małżonków miała religijność, której miernikiem jest skłonność do zawierania związków wyznaniowych o skutkach cywilno prawnych. Obszar „wybieralności” partnera dla małżeństw wyznaniowych jest bardziej ograniczony niż w przypadku małżeństw cywilnych (tab. 3). Wśród małżeństw wyznaniowych, udział współmałżonków z tego samego województwa w ogólnej liczbie małżeństw wyznaniowych wahał się od 82% w warmińsko-mazurskim do 91% w wielkopolskim (średnio w latach 1999-2004), natomiast dla małżeństw cywilnych od 80% w świętokrzyskim do 88% w śląskim. Oczekiwanie wynikające ze znajomości struktury nowożeńców według wieku (Szukalski 2003, s. 66-74) wskazywałoby, iż związki sakramentalne będą charakteryzowały się mniejszą homogamią terytorialną. Wynika to z faktu, że największa skłonność do małżeństw wyznaniowych występuje w grupie wieku 20-29 lat, a więc wśród osób młodych, charakteryzujących się najwyższą skłonnością do migracji związanej najczęściej z podjęciem nauki na poziomie szkoły wyższej lub pierwszą pracą.

TABELA 3. POZIOM HOMOGENOŚĆ TERYTORIALNEJ W DOBORZE WSPÓŁMAŁŻONKA WŚRÓD MAŁŻEŃSTW WYZNANIOWYCH I CYWILNYCH W 1999 I 2004 R.

Województwa	Małżeństwa wyznaniowe (w %)				Małżeństwa cywilne (w %)			
	Kobiety		Mężczyźni		Kobiety		Mężczyźni	
	1999	2004	1999	2004	1999	2004	1999	2004
Dolnośląskie	90,5	88,2	91,2	88,2	86,8	85,3	89,1	86,1
Kujawsko-Pomorskie	89,1	88,4	89,7	87,5	88,0	83,7	89,3	87,0
Lubelskie	89,6	86,1	90,6	87,6	84,9	82,4	86,4	81,4
Lubuskie	86,2	83,1	84,7	83,8	83,5	78,1	85,7	79,7
Łódzkie	89,0	87,9	89,8	88,3	86,7	84,3	88,4	86,3
Małopolskie	90,7	89,3	90,6	88,0	87,5	82,0	85,5	81,1
Mazowieckie	89,1	87,0	89,4	86,4	84,6	81,5	84,3	78,7
Opolskie	87,0	84,1	86,6	82,9	83,6	82,6	83,1	82,1
Podkarpackie	90,6	87,8	91,2	89,2	83,8	83,6	85,1	82,1
Podlaskie	87,8	86,6	87,7	86,9	86,0	81,2	84,6	79,6
Pomorskie	89,9	87,6	90,8	88,3	85,6	83,7	85,5	84,5
Śląskie	90,9	89,4	90,6	90,5	89,2	88,0	90,3	89,3
Świętokrzyskie	86,3	83,3	85,5	84,0	80,9	78,6	82,3	78,3
Warmińsko-Mazurskie	84,1	81,1	84,8	82,4	79,8	78,7	83,3	83,1
Wielkopolskie	92,0	90,1	91,1	90,7	87,7	84,4	88,9	83,8
Zachodniopomorskie	87,6	84,7	88,5	86,9	84,7	81,2	86,5	84,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z roczników demograficznych z lat 2000 i 2005.

Z perspektywy dość krótkiego okresu analizy otwartości rynku małżeńskiego w Polsce (lata 1999-2004), widoczne jest ograniczenie roli odległości jako bariery w terytorialnym doborze małżonków, niezależnie od płci czy charakteru związku małżeńskiego (cywilny, wyznaniowy).

TABELA 4. DYNAMIKA MAŁŻEŃSTW ZAWARTYCH W LATACH 1999-2004 WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA NOWOŻEŃCÓW PRZED ŚLUBEM (ROK 1999=100)

Województwo zamieszkania żony	Województwo zamieszkania męża																
	Opole	Dolnośląskie	Kujawsko-pomorskie	Lubelskie	Lubuskie	Łódzkie	Małopolskie	Mazowieckie	Opolskie	Podkarpackie	Podlaskie	Pomorskie	Śląskie	Świętokrzyskie	Warmińsko-mazurskie	Wielkopolskie	Zachodniopomorskie
Polska	87,4	83,1	84,1	91,4	76,0	89,3	87,0	92,7	84,3	89,6	92,0	85,9	90,7	89,5	81,9	84,4	77,4
Dolnośląskie	82,2	80,5	140,6	107,7	89,3	97,0	122,7	99,2	90,0	126,8	76,0	69,1	92,7	110,2	89,3	98,6	90,1
Kujawsko-Pomorskie	83,6	70,5	82,1	100,0	82,1	111,3	115,4	127,4	57,1	145,5	207,1	88,4	65,2	113,3	96,8	79,6	77,3
Lubelskie	91,2	138,6	120,7	88,0	107,1	104,8	114,4	126,0	95,2	102,0	117,0	203,7	91,3	139,2	97,7	89,2	115,6
Lubuskie	77,0	102,5	133,3	106,7	73,6	76,0	73,7	89,5	123,1	93,3	100,0	95,5	120,0	118,2	65,0	86,4	95,1
Łódzkie	89,1	133,7	110,0	138,6	100,0	87,7	81,9	101,7	86,0	164,3	129,2	92,7	81,0	118,8	66,7	85,4	87,9
Małopolskie	86,3	179,2	140,0	122,8	76,9	98,3	84,4	108,9	95,7	99,2	160,0	230,3	94,8	82,1	112,0	69,0	91,7
Mazowieckie	91,3	126,3	101,0	118,1	95,0	117,2	107,0	89,0	137,9	115,5	103,5	104,0	104,4	106,7	87,5	115,7	83,3
Opolskie	83,8	91,5	120,0	52,0	85,7	90,0	125,0	112,5	81,5	95,5	62,5	72,7	100,9	72,2	50,0	104,8	86,7
Podkarpackie	89,7	103,4	82,6	116,0	75,0	109,4	108,7	140,0	110,0	87,5	104,8	147,1	91,7	88,7	92,6	112,0	80,0
Podlaskie	92,3	104,8	316,7	238,1	28,6	195,0	77,8	95,5	266,7	87,5	90,3	126,3	130,8	90,9	91,0	105,6	100,0
Pomorskie	86,0	94,9	91,8	108,1	110,5	72,5	253,7	120,5	60,0	108,3	121,9	84,1	101,5	94,4	98,8	96,8	82,6
Śląskie	91,7	110,1	100,0	96,1	94,4	101,4	107,1	116,3	106,6	111,1	70,6	110,2	90,4	76,5	74,3	113,0	73,0
Świętokrzyskie	90,2	89,6	163,6	127,3	85,7	102,3	93,5	132,7	166,7	108,8	50,0	83,9	86,3	87,5	100,0	155,6	100,0
Warmińsko-Mazurskie	82,5	62,5	97,5	82,7	136,4	130,8	96,9	103,7	100,0	107,7	86,3	88,9	90,1	123,1	80,2	81,6	92,3
Wielkopolskie	85,0	110,0	99,3	112,1	95,0	80,1	105,5	123,0	104,2	125,0	95,0	106,6	131,6	194,1	108,1	83,2	91,2
Zachodniopomorskie	78,8	90,7	82,4	116,1	75,0	68,8	182,8	141,9	87,5	114,3	146,2	96,5	91,5	76,5	100,0	99,5	76,1

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z roczników demograficznych z lat 2000 i 2005.

W ciągu sześciu lat we wszystkich regionach zmalała liczba zawieranych małżeństw, w których oboje nowożeńcy zamieszkiwali przed ślubem w tym samym województwie, na korzyść małżeństw międzywojewódzkich, zwłaszcza z dalej położonych regionów kraju (tab. 4). Można zauważyć, że w województwach charakteryzujących się mniejszą jednorodnością w doborze terytorialnym partnerów w 1999 r., poziom homogamii był niższy w 2004 r. w większym stopniu niż w przypadku województw, gdzie był on relatywnie wysoki. Porównując liczbę zawartych małżeństw w 2004 r., wśród których oboje nowożeńcy mieszkali w tym

samym województwie przed ślubem z analogiczną z 1999 r., widoczny jest ponad dwukrotnie większy spadek liczby małżeństw w regionie lubuskim (o 26%), w porównaniu z województwem śląskim (niespełna 10%, – tabela 4).

W przypadku mężczyzn z województw zachodniopomorskiego, warmińsko-mazurskiego i lubuskiego wzrost liczby zawieranych małżeństw z kobietą spoza województwa wystąpił tylko w regionach znacznie dalej położonych od miejsca zamieszkania partnera, natomiast spadła liczba zawieranych małżeństw z mieszkankami sąsiednich województw.

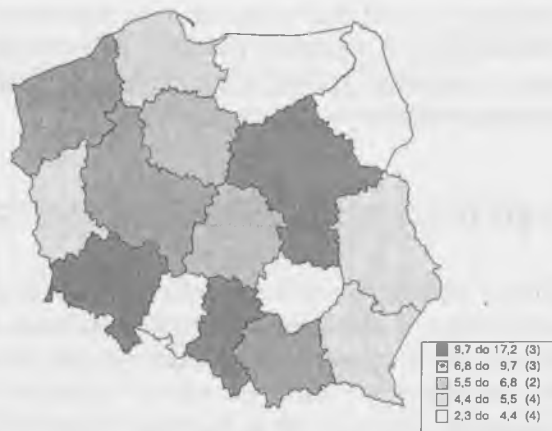
3. MAŁŻEŃSTWA Z CUDZOZIEMCAMI (MIESZANE)

Mieszkańcy Polski wybierają współmałżonka nie tylko z obszaru kraju, ale również z zagranicy. Mimo iż małżeństwa obywateli polskich z cudzoziemcami (małżeństwa mieszane zwane również binacjonalnymi) nie stanowią dużego odsetka wśród ogółu małżeństw w Polsce, ich udział w latach 1999-2004 wzrósł z 1,7% do 2,2%. Zaznaczyć należy, że jest to zjawisko wysoce selektywne z punktu widzenia płci i miejsca zamieszkiwania. Związki takie zawierają częściej kobiety niż mężczyźni. W 2004 r. wśród 4212 małżeństw mieszanych, 1744 to związki Polaka z cudzoziemką (41%), a 2468 to małżeństwa Polki z cudzoziemcem (59%). Jednak w 2004 r. w porównaniu z 1999 r. w przypadku mężczyzn – obywateli polskich – liczba zawieranych małżeństw z cudzoziemkami wzrosła w znacznie większym stopniu niż u polskich kobiet (odpowiednio 28% i 4%).

Na przestrzeni sześciu lat, średnio 75% cudzoziemców zawierających związki małżeńskie z obywatelami Polski zamieszkiwało w krajach europejskich. Polki najczęściej wychodziły za mąż za mieszkańców Niemiec (19% wszystkich małżeństw z cudzoziemcami), Ukrainy (8%) oraz Stanów Zjednoczonych (6%). Dla mężczyzn z Polski pierwszą co do liczebności grupą partnerek z zagranicy były obywatelki Ukrainy (59%), a następnie Białorusi (10%) i Rosji (6%). Widoczna różnica w doborze współmałżonka z zagranicy w przypadku Polek i Polaków wynikać może z faktu, iż kobiety z krajów wschodnich (byłego ZSSR), jak również mieszkanki Polski, chętniej wychodzą za mąż za obywateli krajów bogatszych, lepiej rozwiniętych gospodarczo, by tym samym zwiększyć swoje poczucie bezpieczeństwa materialnego.

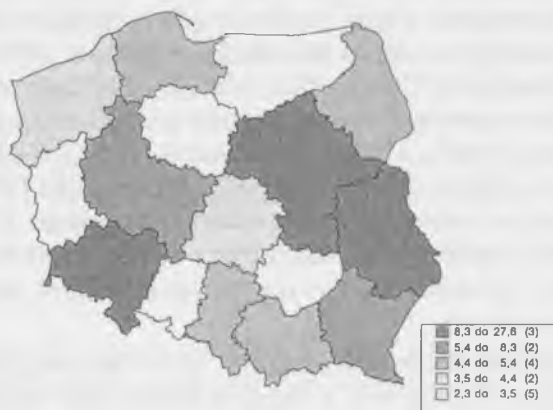
Jest to prawidłowość odnotowywana od lat w badaniach przeprowadzanych przez antropologów. Według nich, z uwagi na konieczność wychowywania dzieci dla ich dobra, kobiety preferują mężczyzn dysponujących odpowiednimi zasobami (Bieliński 1997, s. 18). Małżeństwa mieszane charakterystyczne są dla kilku regionów naszego kraju. Ponad 40% małżeństw binacjonalnych zawieranych jest w trzech województwach (mazowieckim, śląskim i dolnośląskim). Jak wskazują wyniki NSP'2002, są to województwa, które w latach 1998-2002 charakteryzo-

wały się najwyższą w kraju koncentracją cudzoziemców (mazowieckie 21% ogółu cudzoziemców w Polsce, śląskie 10% i dolnośląskie 9,5%).

Źródło: Opracowanie własne.

RYSUNEK 2. ROZKŁAD PRZESTRZENNY MAŁŻEŃSTW „POLKA-CUDZOZIEMIEC” ZAWARTYCH W POLSCE W 2004 R. (w %)

Źródło: Opracowanie własne.

RYSUNEK 3. ROZKŁAD PRZESTRZENNY MAŁŻEŃSTW „POLAK-CUDZOZIEMKA” ZAWARTYCH W POLSCE W 2004 R. (w %)

Generalnie w rozkładzie terytorialnym małżeństw binacjonalnych, kobiety z regionów „ściany” wschodniej, rzadziej niż mężczyźni z tych województw, decydują się na małżeństwo z obcokrajowcem, natomiast odmienną sytuację można dostrzec w regionach wzdłuż granicy zachodniej (rys. 2 i 3). Związane jest to zapewne z bliskością granic (wschodniej i zachodniej), a ponadto uwzględniając wspomnianą powyżej prawidłowość, dotyczącą wybieralności przez kobiety na mężów lepiej sytuowanych partnerów. Należy oczekiwać, iż wraz z przesuwaniem się tej tendencji ze wschodu na wschód, proporcja ta będzie się zmieniać.

W 2004 r. w porównaniu z 1999 r. w większości województw w kraju wzrosła liczba małżeństw obywateli polskich z cudzoziemcami. W przypadku małżeństw Polaków z cudzoziemką, największy wzrost odnotowano w województwie wielkopolskim (94%), a następnie lubelskim (90%) i mazowieckim (75%), natomiast wśród małżeństw Polek z cudzoziemcem, jedne z wyższych wzrostów wystąpiły w województwach opolskim (32%), podlaskim (28%) i śląskim (25%).

Jednak w niektórych regionach kraju w latach 1999-2004 spadła liczba zawieranych małżeństw mieszanych. Zjawisko to było charakterystyczne dla mieszkańców ziem zachodnich i północnych, które odznaczały się relatywnie dużym udziałem małżeństw z cudzoziemcami.

4. PODSUMOWANIE

Wybór przyszłego partnera życiowego nie jest przypadkowy, lecz rządzą nim określone prawidłowości, które powodują ograniczenie swobody wyboru współmałżonka. Do czynników silnie oddziaływujących na dobór współmałżonka zalicza się m.in.: religię, status społeczno-ekonomiczny, odległość miejsca zamieszkania, poziom wykształcenia. W przypadku tych zmiennych przyszli małżonkowie wykazują podobieństwa.

Rozpoznanie prawidłowości w przestrzennym doborze małżeństw stanowi istotną kwestię z punktu widzenia wzorców rozrodczości i migracji ludności. Zawarcie małżeństwa wiąże się z zamieszkaniem nowożeńców po ślubie w celu realizacji podstawowych funkcji rodziny (prokreacji). W sytuacji gdy partnerzy przed zawarciem związku zamieszkują w różnych miejscowościach, dochodzi do migracji jednego lub obojga małżonków. Ruchliwość związana z zawarciem małżeństwa, wpływa na wybór wzorca rozrodczości charakterystycznego dla środowiska żony bądź męża.

Jak wskazują dane z lat 1999-2004, dobór terytorialny współmałżonków w Polsce zwiększył swoją otwartość, lecz odległość odgrywa wciąż istotną rolę w doborze partnera życiowego (w 2004 r. małżeństwa homogamiczne, a więc takie których oboje partnerzy pochodzili z tego samego województwa, stanowiły średnio 85,8% ogółu małżeństw). Należy zaznaczyć, że poziom homogamii w terytorialnym doborze małżonków jest silnie zróżnicowany regionalnie. Na ogół

niższy poziom homogamii w doborze terytorialnym małżonków występuje w regionach relatywnie słabiej rozwiniętych gospodarczo, usytuowanych w większości przy granicach kraju.

Dostrzec można również pewne prawidłowości między poziomem wykształcenia ludności poszczególnych województw czy ich gęstością zaludnienia a otwartością w terytorialnym doborze małżonków. Trzeba zwrócić również uwagę, że na poziom homogamii w doborze terytorialnym małżonków mają wpływ m.in. – omawiane – płeć i religia. Rozważając rolę płci w doborze terytorialnym małżonka, nie sposób nie dostrzec, że kobiety znacznie częściej niż mężczyźni wybierają partnera spoza województwa. Związane może to być z większą ruchliwością przestrzenną kobiet, związaną m.in. z podjęciem studiów.

Osoby zawierające związki wyznaniowe wybierają partnerów częściej z kręgu własnej społeczności lokalnej. W Polsce zdecydowana większość małżeństw decyduje się na zawarcie ślubu kościelnego. W 2004 r. około 75% zawartych związków małżeńskich stanowiły małżeństwa wyznaniowe. Jednak nie wynika to z faktu poszanowania zasad etyki chrześcijańskiej (choćby czystość przedmałżeńska), lecz raczej jest konsekwencją wielowiekowej tradycji społecznej (Mariański 1995).

Spadek „zamkniętości” terytorialnej rynku małżeńskiego w warunkach malejącej intensywności migracji, wskazuje najprawdopodobniej na wzrost znaczenia migracji krótkookresowej związanej z pobieraniem nauki na poziomie wyższym.

Wzrost liczby małżeństw binacjonalnych można wiązać z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, co spowodowało, że Polska stała się krajem atrakcyjnym osiedleńczo dla mieszkańców spoza krajów Unii. Znacznie większy wzrost liczby małżeństw mieszanych wśród mężczyzn, biorąc pod uwagę główne kraje pochodzenia małżonek (Ukraina, Białoruś i Rosja), może być spowodowany poszukiwaniem „lepszego życia” przez mieszkanki byłych krajów ZSRR. Jednak małżeństwa obywateli Polskich z cudzoziemcami charakterystyczne są tylko dla kilku regionów kraju.

Na wzorzec doboru terytorialnego małżonków wpływ ma wiele czynników wynikających z cech nowożeńców, które nie zostały tu omówione, a związane są ze stanem cywilnym, wiekiem, poziomem wykształcenia i źródłem utrzymania przyszłych partnerów. Jak można zauważyć, w badanym okresie dobór terytorialny małżeństw był względnie stały i nie należy spodziewać się, w najbliższym czasie 5-10 lat, jego zmian.

W przypadku małżeństw binacjonalnych, można przypuszczać, że skala tego zjawiska będzie rosła, zwłaszcza jeśli chodzi o małżeństwa Polaków z cudzoziemkami. Sytuacja taka będzie istniała, dopóki będą utrzymywały się różnice w poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego, zwłaszcza między Polską a krajami byłego bloku wschodniego.

LITERATURA

1. Bielicki T. (1997), *Pojęcie natury ludzkiej w świetle biologicznej teorii zachowań społecznych*, [w:] Reykowski J., Bielicki T. (red.), *Dylematy współczesnej cywilizacji a natura człowieka*, Zysk i S-ka, Poznań.
2. Jabłonowska Z. (1975), *Rodzina w XIX i XX wieku*, [w:] Komorowska J. (red.), *Przemiany rodziny polskiej*, IW CRZZ, Warszawa.
3. Jabłoński D., Ostasz L. (2001), *Zarys wiedzy o rodzinie, małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie*, Adiaphor, Olsztyn.
4. *Migracje wewnętrzne ludności 2002*, GUS, (2003a), NSP'2002, Warszawa.
5. *Migracje zagraniczne ludności*, GUS, (2003b), NSP'2002, Warszawa.
6. *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna*, GUS, (2003c), NSP'2002, Warszawa.
7. *Migracje długookresowe ludności w latach 1989-2002 na podstawie ankiety migracyjnej 2002*, GUS, (2004), NSP'2002, Warszawa.
8. Mirowski W. (1975), *Związki rodzinne a ruchliwość geograficzna*, [w:] Komorowska J. (red.), *Przemiany rodziny polskiej*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa.
9. Strzelecki Z. (1976), *Terytorialny i społeczny dobór nowożeńców w Polsce ludowej*, Biuletyn IGS, nr 2.
10. Strzelecki Z. (1989), *Migracje matrymonialne*, [w:] Strzelecki Z. (red.), *Cykl życia rodziny a migracje*, SGPiS, Warszawa.
11. Szukalski P. (2003), *Małżeństwa wyznaniowe w Polsce*, „Wiadomości Statystyczne” nr 5.